

Міжнародний досвід протидії фіктивному підприємництву



Пустовіт Валерій Аркадійович – науковий співробітник Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України,



Марчук Макар Петрович – науковий співробітник Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України

У статті розглянуто питання кримінально-правової охорони господарської діяльності окремих зарубіжних країн, здійснено огляд міжнародного досвіду в сфері протидії фіктивному підприємництву, запропоновано пропозиції щодо вдосконалення шляхів боротьби з цим явищем.

Ключові слова: фіктивне підприємництво, організована злочинність, протиправна господарська діяльність, міжнародне законодавство, міжнародний досвід протидії фіктивному підприємництву.

Постановка проблеми. Криміногенна ситуація в сфері господарської діяльності свідчить про те, що кризові явища вітчизняної економіки на тлі її тінізації, криміналізації фінансово-економічної сфери суспільних відносин, зростання обсягів протиправної підприємницької діяльності зумовлені також поширенням фіктивного підприємництва, масштаби якого останнім часом набули загрозливого характеру.

Зазначена категорія злочинів має свої особливості. Головна з них розкривається в тому, що такі злочини, як правило, є багатоетапними та вчиняються в сфері різноманітних фінансово-економічних зв'язків.

Фіктивне підприємництво являє собою своєрідну протиправну фінансову систему, яка включає кілька елементів: комерційні банки, мережу фіктивних підприємств (зарєстрованих, як правило, на підставних осіб), легальні підприємства, що часто залучаються до діяльності конвертаційних центрів. Останні вийшли за межі виключно операцій з конвертації грошових коштів з безготівкової форми в готівкову або з національної валюти в іноземну. Комплекс "послуг", відповідаючи "вимогам часу", став набагато ширшим і різноманітнішим.

Функціонування фіктивних суб'єктів підприємницької діяльності, їх високоорганізованих неформальних об'єднань – конвертаційних центрів – щорічно завдає багатомільйонних збитків державі. Це призводить до того, що вітчизняна фінансова система потерпає від негативного впливу кримінального капіталу, а суб'єкти підприємницької діяльності, які не мають злочинного фінансування, витісняються з ринку [1, с. 182].

Конвертаційні центри стали інструментами вчинення економічних злочинів, які пов'язані з ухилянням від сплати податків, зборів, заниження податкових платежів, корупцією, фіктивним банкрутством, розкраданням бюджетних коштів, легалізацією злочинних доходів тощо.

Практика та статистичні дані свідчать, що на сучасному етапі ще не розроблено дієвого механізму протидії створенню фіктивних підприємств, не в повній мірі досліджено їхній вплив на економічну безпеку держави та не достатньо налагоджено міжнародне співробітництво, спрямоване на боротьбу з цим явищем.

Для вирішення поставленої проблеми доцільно проаналізувати зарубіжний законодавчий і практичний досвід регулювання економічної діяльності та безпосередньо протидії фіктивному підприємництву. Його необхідно не лише ретельно вивчити, а й запропонувати практичне застосування, враховуючи особливості вітчизняного законодавства.

Стан дослідження. Окремі аспекти боротьби з поширенням фіктивного підприємництва та суміжних з ним злочинів, у тому числі за участю організованих злочинних угруповань, були об'єктом наукових досліджень провідних учених не тільки України, але й багатьох інших держав світу, адже сьогодні це явище набуло

статусу міжнародної загрози. Істотний внесок у вивчення різних аспектів фіктивного підприємництва та його правової природи здійснений в основному представниками адміністративної, цивільно-правової та господарсько-правової галузей науки, зокрема, Д. С. Щегловим та Л. М. Дудником. Деякі проблеми кримінально-правової характеристики фіктивного підприємництва, а також заходи щодо його запобігання висвітлювались у працях П. П. Андрушка, Л. І. Аркуші, В. В. Білоуса, В. М. Важинського, Ю. В. Опалінського, В. Г. Петросяна, Е. П. Соловйова та ін.

У цьому напрямку працювали також зарубіжні вчені, зокрема, А. Н. Агибаєв, А. К. Айкімбаєв, Б. О. Беремкулов, Т. В. Дюсукова та ін.

Разом з тим, незважаючи на опрацювання окремих проблем протидії фіктивному підприємству і безумовну потребу названих учених і практиків, деякі проблемні питання, зокрема використання міжнародного досвіду боротьби з фіктивним підприємством, залишились охопленими не в повній мірі.

Метою ж статті є висвітлення зарубіжного досвіду кримінально-правової охорони підприємницької діяльності та можливостей його запровадження для протидії фіктивному підприємству в Україні.

Виклад основного матеріалу. Фіктивне підприємство, як протиправне діяння, має місце не тільки в Україні, але і в інших державах, у тому числі й з сформованою та стабільною ринковою економікою, але представлене в інших формах. Однак, замість терміну "фіктивне підприємство", як правило, вживаються поняття "шахрайські організації", "фіктивні організації" та інші. Подібні компанії вдаються до таких махінацій, як створення фіктивних фірм, переказ прибутку в благодійні фонди, який не обкладається податком, приховування рахунків і підробка балансових відомостей тощо [2, с. 22]. Однак, у більшості країн із стабільною фінансовою системою для боротьби з такими організаціями вже вироблені дієві методи правового регулювання. Так, О. А. Ваграт'ян пише, що: "У розвинених країнах Європи та Сполучених Штатах Америки відсутня кримінальна відповідальність за фіктивну підприємницьку діяльність, оскільки в цих країнах сформований і налагоджено функціонує правовий механізм, який включає в себе економічні важелі та добре розроблену систему цивільного і фінансово-податкового законодавства" [3, с. 73].

Країни Західної Європи і США мають більш тривалу і динамічну історію розвитку ринкових відносин, тому доцільно звернутися до їхнього досвіду з охорони підприємництва кримінально-правовими засобами, спрямованими на протидію фіктивному підприємству. Крім того, щоб ефективно протидіяти легалізації злочинних коштів, необхідно, перш за все, знати основні схеми відмивання грошей, типові ознаки елементів тіньової структури, інструменти реалізації злочинної діяльності та постійно від-

слідковувати останні тенденції й нові можливості для модифікації схем [1, с. 184].

Порівняльний аналіз кримінально-правового законодавства США, Великобританії, Франції, Німеччини, Швеції, Японії показує, що в зазначених країнах відсутня спеціальна норма, яка передбачає відповідальність за фіктивне підприємство. Кримінальна відповідальність за зазначену категорію злочинів передбачена в ряді деліктів, які встановлюють відповідальність за шахрайство та зловживання довірою. Це зумовлено тим, що кримінальне законодавство деяких зарубіжних країн не кодифіковано. У цих випадках рівнозначні кримінально-правові норми можна знайти в законодавчих актах, що регламентують, наприклад, економічне законодавство [4, с. 119].

Економічна діяльність у різних країнах урегульована, зокрема: корпоративним правом у США; господарським, господарсько-кримінальним правом в Японії, економічним правом у Франції, акціонерним правом у Великобританії та Німеччині. Відповідно до зазначеного галузевого законодавства здійснюється реєстрація і наступне ліцензування діяльності осіб та організацій, що ведуть підприємницьку діяльність, а також передбачається відповідальність за порушення встановлених ним норм. У міжнародному законодавстві, яке регулює сферу економічної діяльності, "тісно переплелися між собою норми цивільного, торгового, кримінального, адміністративного права, передбачені різними видами нормативних актів, що приймаються уповноваженими органами і встановлюють широкий спектр заходів юридичної відповідальності" [5, с. 73]. Такий спосіб правового регулювання є ефективнішим, ніж конкретні кримінальні норми, оскільки передбачає значно ширші можливості для притягнення до відповідальності.

Кримінальний кодекс Франції не містить спеціальної статті стосовно фіктивного підприємства, проте його кримінально-правова норма про шахрайство (ст. 313-1) включає такий елемент фіктивного підприємства як заповідання майнової шкоди шляхом обману. В ній зазначається, що: "Шахрайством є вчинене шляхом використання фіктивного імені або статусу, чи шляхом зловживання дійсним статусом, або шляхом використання обманних прийомів введення в оману фізичної або юридичної особи та схилення її таким чином до того, щоб вона на шкоду собі або третім особам передала грошові кошти, цінні папери, матеріальні цінності або інше майно, надала послуги або вчинила угоду, що зумовила виникнення обов'язків або звільнення від них" [6]. Зі змісту статті випливає, що формулювання шахрайства цілком може передбачати і діяння, виділені в Кримінальному кодексі України в статтю про фіктивне підприємство.

Також, варто звернути увагу на досвід Китайської Народної Республіки, де законодавець з метою запобігання і припинення шахрайської діяльності в галузі фінансів встановив кримінальну відповідальність за кримінальний збір за допомогою шахрайських схем з метою незаконно-

го привласнення значної суми, придбання шахрайським шляхом кредитів від різних фінансових структур для незаконного привласнення значної суми при:

– фальсифікації причин для залучення капіталу, проектів;

– використанні фальшивих економічних угод;

– застосуванні підробленої документації;

– вживанні в якості гарантії підроблених свідоцтв права власності або застосування повторної гарантії, яка перевищує вартість застави;

– інших протиправних способах отримання кредитів, шахрайська діяльність з фінансовими векселями, шахрайська діяльність з акредитивами, шахрайська діяльність з кредитними картами; шахрайська діяльність у сфері страхування.

Даний аналіз призводить до висновку, що кримінальним законодавством Китаю встановлено кримінальну відповідальність за фіктивне підприємництво, тільки як складову "фінансового шахрайства" [4, с. 119].

Щодо країн, у яких безпосередньо передбачено кримінальну відповідальність за фіктивне підприємництво чи інші подібні злочини, то зокрема, у Кримінальному кодексі Республіки Болгарія (Особлива частина, глава VII) у розділі Злочини проти податкової системи є злочин схожий з фіктивним підприємництвом. Так, у статті 259 Кримінального кодексу Республіки Болгарія зазначається: "Хто створює юридичну особу з вигаданою метою або засновує грошовий фонд, який не здійснює або фіктивно здійснює оголошену при його реєстрації діяльність, для отримання під його прикриттям кредитів, звільнення від сплати податків, тримання податкових привілеїв чи інших майнових благ, а також здійснення забороненої діяльності, карається позбавленням волі до трьох років, штрафом від трьох до п'яти тисяч левів і позбавленням прав згідно з пунктами 6 і 7 абзацу першого статті 37" [7, с. 44].

Прийнятий 24 травня 1996 р. Кримінальний кодекс Російської Федерації передбачав відповідальність за фіктивне підприємництво в ст. 173 розділу "Злочини у сфері економічної діяльності" глави VIII "Злочини у сфері економіки". Російський кримінальний закон дав визначення фіктивного підприємництва як "створення комерційної організації без наміру здійснювати підприємницьку або банківську діяльність, що має за мету отримання кредитів, звільнення від податків, отримання іншої майнової вигоди чи прикриття забороненої діяльності, яка спричинила великий збиток громадянам, організаціям або державі" [8, с. 78]. Як показав аналіз правозастосовної практики, стаття 173 "Фіктивне підприємництво" КК РФ практично не застосовувалась. У зв'язку з цим, Н. А. Деуленко справедливо зазначив, що недоцільно мати в Особливій частині КК РФ самостійну кримінально-правову норму, яка передбачає відповідальність за фіктивне підприємництво, тоді як слід було б її передбачити у ст. ст. 159, 176, 199 КК РФ як кваліфікуючу ознаку "з використанням офіційно зареє-

строваної юридичної особи" [8, с. 9]. Пов'язано це з невизначеністю її формулювання, а також з тим, що передбачені в ній діяння охоплювалися іншими складами злочинів. У зв'язку з цим дана стаття була виключена Федеральним законом Російської Федерації від 13 липня 2010 року № 15-П. Таким чином, кримінальна відповідальність за подібні злочинні діяння за кримінальним законодавством РФ настає за такими статтями КК РФ, як ухилення від сплати податків, легалізація злочинних доходів, шахрайство тощо [9].

Кримінальним кодексом Республіки Таджикистан у ст. 260 передбачено, що "Фіктивне підприємництво, тобто створення комерційної організації без наміру здійснювати підприємницьку або банківську діяльність, метою якої є отримання кредитів, звільнення від податків, отримання іншої майнової вигоди чи прикриття забороненої діяльності, що завдало великий збиток громадянам, іншим комерційним або некомерційним організаціям або державі..." [10].

Статтею 192 Кримінального кодексу Республіки Казахстан встановлено відповідальність за "створення суб'єктів приватного підприємництва або придбання акцій (частки учасника, паїв) інших юридичних осіб, яке надає право визначати їх рішення, а також керівництво ними, без наміру здійснювати підприємницьку діяльність, за умови, якщо всі вчинені правочини переслідують протиправні цілі й завдали великої шкоди громадянину, організації або державі". Стаття 192-1 передбачає відповідальність за "вчинення суб'єктом приватного підприємництва угоди (угод) (у тому числі шляхом використання рахунку-фактури) без фактичного виконання робіт, надання послуг, відвантаження товарів, що переслідує протиправні цілі та спричиняє великий збиток громадянину, організації або державі" [11].

Як бачимо, у кримінальному законодавстві зарубіжних країн дане правопорушення існує в різних модифікаціях, що зумовлено кінцевою метою вчинення такого правопорушення. Також суттєво різняться види відповідальності за його скоєння та не однаково оцінюється їхня ефективність.

Що стосується вітчизняного законодавства, то останнім часом у юридичній літературі поширеною є думка про неефективність кримінально-правової протидії фіктивному підприємництву, яка ґрунтується на тому, що в умовах глобального поширення фіктивного підприємництва кількість винесених за статтею 205 Кримінального кодексу України вироків досить незначна [12, с. 466].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Досвід зарубіжних країн стосовно протидії фіктивному підприємництву та іншим пов'язаним з ним злочинам свідчить, що для удосконалення боротьби з цим явищем в Україні необхідно:

– переглянути норми фінансового (податкового), господарського, кримінального та іншого законодавства, спрямовані на унеможли-

лення створення і функціонування в майбутньому фіктивних суб'єктів господарювання;

– розробити і законодавчо закріпити вичерпний перелік ознак фіктивності суб'єктів господарювання і критерії їх оцінювання на предмет виявлення цих ознак на стадії створення, функціонування і припинення діяльності;

– провести реформування органів доходів і зборів України зі збереженням позитивного досвіду впровадження ІТ-інновацій та формування єдиного інформаційного простору правоохоронних і контролюючих органів;

– створити загальнодоступні багатофункціональні автоматизовані електронні системи обновлюваних банків даних, які дозволятимуть ще на переддоговірній стадії у режимі реального часу самостійно здійснювати перевірку потенційних контрагентів на предмет легальності останніх та відсутності обґрунтованих ризиків від праводносин з ними.

Список використаних джерел

1. Денисова С. Є. Фіктивне підприємництво як основна з перешкод стабільності і розвитку податкового права України / С. Є. Денисова // Сучасний стан та перспективи розвитку фінансового права : тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (Ірпінь, 23–24 листоп. 2007 р.) – Ірпінь, 2007. – С. 182–185.

2. Дементьева Е. Е. Экономическая преступность и борьба с ней в странах с развитой рыночной экономикой (на материалах США и Германии) / Е. Е. Дементьева // Актуальные вопросы борьбы с преступностью в России и за рубежом. – 1992. – Вып. 5. – С. 1–52.

3. Ковяров М. Ю. Уголовно-правовая характеристика лжепредпринимательства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Михаил Юрьевич Ковяров. – М., 2008. – 186 с.

4. Беремкулов Б. О. Международный опыт борьбы с организованной преступностью в сфере экономики и лжепредпринимательства / Б. О. Беремкулов, А. С. Каженова // Исследования в сфере борьбы с экономическими преступлениями. – 2013. – № 1 (2). – С. 114–122.

5. Уголовный кодекс Республики Болгария / [ред. кол. : А. И. Лукашев (науч. ред.) и др. ; пер. с болг. Д. В. Милушев, А. И. Лукашев ; вступит. ст. И. И. Айдаров (Уголовные кодексы стран Восточной Европы)]. – М. : Тесей, 2000. – 135 с.

6. Уголовный кодекс Франции [Электронный ресурс] / Российский правовой портал: библиотека Пашкова. – Режим доступа :

<http://constitutions.ru/archives/5859/5>.

7. Уголовный кодекс Республики Болгария / науч. ред. А. И. Лукашова ; [перев. с болг. Д. В. Милушева, А. И. Лукашова, вступ. ст. И. И. Айдарова]. – С.-Пб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 298 с.

8. Волженкин Б. В. Преступления в сфере экономической деятельности (экономические преступления) / Б. В. Волженкин. – С.-Пб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 539 с.

9. Кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 г. № 63-ФЗ // Собрание законодательства Российской Федерации. – 1996. – № 25. – Ст. 2954.

10. Уголовный кодекс Республики Таджикистан от 21 мая 1998 г. № 574 [Электронный ресурс] // Официальный сайт Маджлиси Оли Республики Таджикистан. – Режим доступа :

<http://www.parlament.tj/tu/>.

11. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 16 июля 1997 г. № 167 // Ведомости Парламента Республики Казахстан. – 1997. – № 15–16. – Ст. 211.

12. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності кримінально-правова характеристика / Олександр Олексійович Дудоров. – К. : Юрид. практика, 2003. – 924 с.

В статье рассмотрены вопросы уголовно-правовой охраны хозяйственной деятельности отдельных зарубежных стран, осуществлен обзор международного опыта противодействия фиктивному предпринимательству, даны предложения по совершенствованию путей борьбы с этим явлением.

The article deals with the questions of the criminal-law protection of economic activities of some foreign countries, the review of the international experience in combating fictitious entrepreneurship is given, the proposals concerning the improvement of the ways of combating this phenomenon are given.

Стаття надійшла до редакції журналу 12 травня 2014 року.